

СЛОВЕНСКА ЕТИМОЛОГИЈА ДАНАС

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COLLOQUES SCIENTIFIQUES

Volume CXXI

CLASSE DE LANGUE ET LITTERATURE

Volume 18

ETYMOLOGIE SLAVE AUJOURD'HUI

ACTES DU SUMPOSIUM TENU
DU 5 AU 7 SEPTEMBRE 2006

Reçu à la Xe séance de la Classe de langue et littérature, le 25 décembre 2007

Rédacteur

ALEKSANDAR LOMA,
membre correspondant de l'Académie

BELGRADE 2007

INSTITUT DE LA LANGUE SERBE DE L'ACADEMIE

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига СХХI

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Књига 18

СЛОВЕНСКА ЕТИМОЛОГИЈА ДАНАС

ЗБОРНИК СИМПОЗИЈУМА ОДРЖАНОГ
ОД 5. ДО 10. СЕПТЕМБРА 2006. ГОДИНЕ

Примљено на X скупу Одељења језика и књижевности, 25. децембра 2007.

Уредник

дописни члан
АЛЕКСАНДАР ЛОМА

БЕОГРАД 2007

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ISBN 978-86-7025-451-0

Издају

*Српска академија наука и уметности
и
Институт за српски језик САНУ*

Уређивачки одбор

*Марија Бјелешић, Јасна Влајић-Појковић,
Александар Лома, Снежана Пејровић*

Уредник

Александар Лома

Рецензенти

*Wiesław Boryś
Radoslav Večerka*

Лектура и коректура

*Марија Бјелешић, Јасна Влајић-Појковић,
Марија Вучковић, Маја Калезић,
Снежана Пејровић*

Прелом текста

Давор Палчић

Тираж 600 примерака

Штампа

Чигоја штампа, Београд

САДРЖАЈ

ОД УРЕДНИКА / FROM THE EDITOR	XI
ПОЗДРАВНЕ РЕЧИ	XV
академик Предраг Палавестра	XV
академик Никша Стипчевић	XVI
др Софија Милорадовић	XVII
дописни члан САНУ Александар Лома	XIX
Александр Евгеньевич Аникин (Новосибирск): Из работы над до- полнениями к «русскому Фасмеру»	1
Aleksandr Evgen'evič Anikin (Novosibirsk): Writing supplements to the “Russian Vasmer” — Summary	10
Елена Львовна Березович (Екатеринбург): Слова и вещи — или слова без вещей? (о «культурно-исторической» мотивации в сфере славянской ксенонимии)	11
Elena L'vovna Berezovič (Ekaterinburg): Words and things — or words without things? (about “cultural-historical” motivation in the do- main of Slavic xenonymy) — Summary	25
Марта Бјелетић (Београд): С.-х. <i>ни њири, ни вири</i> „не расте, не успева“: формално-семантички паралелизам глаголских гнезда као пут ка етимологији	27
Marta Bjeletić (Belgrad): Skr. <i>ni piri, ni viri</i> „weder wächst, noch gedeiht“: Formal-semantischer Parallelismus verbaler Wortneste als Leitfaden zur Etymologie — Zusammenfassung	40
Десислава Борисова (София): За произхода и значенията на бълг. <i>харч, арч, хардџ</i> , срхр. <i>харч, арч, харач, арач</i> (и на производни от тях)	41
Desislava Borisova (Sofia): The origin and the meanings of the Bulgarian <i>harč, arč, hardž</i> and the Serbo-Croatian <i>harč, arč, harač, arač</i> (with their derivatives) — Summary	49
Pavla Valčáková (Brno): Church Slavonic <i>pokrŏta</i>	51
Павла Валчакова (Брно): Церковнославянское покрѣта — Резюме	55
Жанна Жановна Варбот (Москва): К этимологии праслав. * <i>město</i>	57
Žanna Žanovna Varbot (Moscow): Towards the etymology of Proto-Slavic * <i>město</i> — Summary	65

Јасна Влајић-Поповић (Београд): Псл. <i>*kotiti/*katati</i> и <i>*kоть/*katъ</i> — трагови <i>-a-</i> вокализма на словенском југу	67
Jasna Vlajić-Popović (Belgrade): Proto-Slavic <i>*kotiti/*katati</i> – the traces of <i>-a-</i> vocalism in the Slavic South — Summary	81
Марија Вучковић (Београд): О пореклу арготизма <i>лизгам</i> ‘пити’	83
Marija Vučković (Belgrade): On the origin of the argot word <i>lizgam</i> ‘to drink’ — Summary	91
Јасмина Грковић-Мајор (Нови Сад): Etymology and historical syntax	93
Јасмина Грковић-Мејдор (Нови Сад): Етимологија и историјска синтакса — Резиме	105
Христина Дейкова (Софија): Към праславянските названия на птици <i>*varnъ, *varnā, *gā(j)varnъ, *gālъ (?), *gālā, *gālъkā, *gālīcā</i>	107
Hristina Dejкова (Sofia): Towards Proto-Slavic bird Nnames: <i>*varnъ, *varnā, *gā(j)varnъ, *gālъ (?), *gālā, *gālъkā, *gālīcā</i> — Summary	121
Лиљана Димитрова-Тодорова (Софија): Проблеми при етимологизуване на старинни топоними	123
Liljana Dimitrova-Todorova (Sofia): Some problems of etymologising old place names — Summary	131
Анатолий Федорович Журавлёв (Москва): Российская городская геральдика и наивная этимология	133
Anatolij Fedorovič Žuravlev (Moscow): Russian civic heraldry and naive etymology — Summary	153
Татјана Зайковскаја (Никозија): Етимологија народной обрядовой терминологији: языковая реконструкция и экстралингвистические данные	155
Tatjana Zajkovskaja (Nicosia): The etymology of ritual folk terms: linguistic reconstruction and extralinguistic data — Summary	170
Виталиј Зайковскиј (Никозија): Етимологија, етнолингвистика и языковыи контакты славянских с греческим, другими балканскими и тюркскими языками	171
Vitalij Zajkovskij (Nicosia): Etymology, ethnolinguistics and language contacts of Slavic with Greek, other Balkan and Turkic languages — Summary	208
Mariola Jakubowicz (Kraków): Motywacje semantyczne przymiotników oceniających negatywnie wygląd zewnętrzny	209
Mariola Jakubowicz (Krakau): Die semantische Motivationen der das Äußere negativ bewertenden Adjektiven — Zusammenfassung	219
Илона Яньшкова (Брно): Избыточное (неэтимологическое) <i>ne-</i>	221
Ilona Janyšková (Brno): Redundant (non-etymological) <i>ne-</i> — Summary	228
Маја R. Kalezić (Београд): Srpsko-hrvatski nazivi biljaka iz roda Pistacia L. (etimološka beleška).	229
Maја R. Kalezić (Belgrade): Serbo-Croatian names for plant species from genus Pistacia L. (an etymological note) — Summary	239

Helena Karlíková (Brno): Lexikální vyjádření škodolibosti v evropském areálu	241
Helena Karlíková (Brno): L'expression lexicale de la malignité dans l'aire européenne — Résumé	247
L'ubor Králik (Bratislava): K výskumu praslovanského lexikálneho komponentu v slovenčine: o niektorých problematických etymologických interpretáciách	249
L'ubor Králik (Bratislava): From the study of the Common Slavonic lexis in Slovak: On some problematic etymological interpretations — Summary	253
Любовь Викторовна Куркина (Москва): К реконструкции этимологических связей слав. *čajati	255
Ljubov' Viktorovna Kurkina (Moscow): Towards reconstructing the etymological relations of the Common Slavic *čajati — Summary	264
Татяна Лекова (Наполи): Институцията <i>варарь</i> в българското средновековие	265
Tatjana Lekova (Naples): The office holder <i>vararь</i> in medieval Bulgaria — Summary	293
Claire Le Feuvre (Strasbourg): On the etymology of Russian <i>пахат'</i> "to plough"	295
Клер Лефевр (Страсбург): К этимологии русского глагола <i>пахать</i> (землю) — Резюме	306
Александар Лома (Београд): Два српска дијалекатска архаизма на балтословенском плану: <i>йренсла</i> (и сл.) 'Prunus padus', <i>йремесла</i> „дијафрагма“	307
Aleksandar Loma (Belgrade): Two Serbian dialectal archaisms from a Balto-Slavic perspective — Summary	322
Mihai Mitu (Bukareszt): Wyrazy rumuńskie pochodzenia słowiańskiego z etymonem podlegającym fleksji	325
Mihai Mitu (Bucarest): Mots roumains d'origine slave remontant aux formes flexionelles — Résumé	335
Bogumił Ostrowski (Kraków): Semantyka niektórych typów leksykalnych z rdzeniem *rod- na materiale języków słowiańskich	337
Bogumił Ostrowski (Cracow): Some lexical types and their semantics (Derivatives from Proto-Slavic stem *rod- in Slavic languages) — Summary	347
Снежана Петровић (Београд): Раздвајање хомонима: словенско-балканска прожимања	349
Snežana Petrović (Belgrad): Trennung von Homonymen: Slavisch-balkanische Berührungen — Zusammenfassung	358

Мато Пижурица (Нови Сад): Прилог етимологији и географији речи (на грађи из Црне Горе)	361
Mato Pižurica (Novi Sad): Ein Beitrag zur Etymologie und Wortgeographie (aus dem mundartlichen Wortgutes Montenegros) — Zusammenfassung	367
Wojciech Sowa (Krakau): Zur Herkunft des Namens <i>Poprad</i>	369
Wojciech Sowa (Kraków): O pochodzeniu nazwy <i>Poprad</i> — Streszczenie	380
Валериј Софрониевски (Скопје): <i>Божилак, виножито, сунница</i>	381
Valerij Sofronievski (Skopje): <i>Božilak, vinožito, dzunica</i> — Summary	392
Вања Станишић (Београд): О неким подударностима у рефлексима индоевропских слоговних сонаната у албанском и балтословенском	393
Ваня Станишич (Белград): О некоторых сходствах в рефлексах индоевропейских слоговых сонантов в албанском и балтославянском — Резюме.	402
Тодор Ат. Тодоров (Софија): Произход на неколку български диалектни думи: <i>изпàвам, тòркам, тортòсвам се, трàсенина, трàсеница</i>	403
Todor At. Todorov (Sofia): Origin of some Bulgarian dialectal words: <i>izpàvam, tòrkam, tortòsvam se, tràsenina, tràsenica</i> — Summary	408
Светлана Михайловна Толстая (Москва): Почему слепой не видит? (к этимологии слав. *slěp-)	409
Svetlana Mihajlovna Tolstaja (Moscow): Why the blind cannot see? (towards the etymology of Slavic *slěp-) — Summary.	419
Метка Furlan (Ljubljana): Besedna družina kot metoda etimološkega raziskovanja slovanskega leksikalnega fonda	421
Metka Furlan (Ljubljana): Wortsippe als Methode zur etymologischen Erforschung des gemeinslavischen Wortschatzes — Zusammenfassung	429
Александр Константинович Шапошников (Коктебель-Москва): Праславянское лексическое гнездо с нерегулярными чередованиями производящей основы: *torp-, *tьrp-, *trup-	431
Aleksandr Konstantinovič Šapošnikov (Coctebel/Moscow): Common Slavic lexical nest of the irregularly alternating stem *torp- / *tьrp- / *trup- — Summary	435
Alenka Šivic-Dular (Ljubljana): Tipologija tvorbe in semantike v poimevanjih za čas v slovanskih jezikih.	437
Alenka Šivic-Dular (Ljubljana): Typologisches zur Wortbildung und Semantik der slavischen Zeitbezeichnungen — Zusammenfassung	449

Віктор Петрович Шульгач (Київ): Лексичні архаїзми українських говірок Правобережного Полісся з погляду етимології	451
Viktor Petrovyč Šul’hač (Kyiv): An etymological look at some lexical archaisms from Ukrainian vernaculars of the Woodlands (Polissya) on the right bank of Dniepr — Summary	458
ОПШТА ЛИТЕРАТУРА.	459
ИНДЕКС РЕЧИ	465

Maja R. Kalezić (Beograd)

Srpsko-hrvatski nazivi biljaka iz roda *Pistacia* L. (etimološka beleška)*

Rod *Pistacia* L. iz porodice Anacardiaceae obuhvata deset biljnih vrsta (*Pistacia afghanistanica* / *atlantica* / *chinensis* / *khinjuk* / *lentiscus* / *mexicana* / *terebinthus* / *texana* / *vera* / *wienmannifolia*) koje se odlikuju vrlo širokim rasprostranjem. Svojim arealima obuhvataju Kanarska ostrva, severozapadnu Afriku, južnu Evropu, centralnu i istočnu Aziju i južnu Severnu Ameriku. To su drveća ili grmovi koji dostižu visinu od 5 do 15 metara. Postoje zimzelene i listopadne vrste. U ovom radu se rekonstruišu nominacijski postupci koji su doveli do formiranja srpsko-hrvatskih designata za tri biljne vrste koje pripadaju mediteranskom flornom elementu: *Pistacia lentiscus* / *terebinthus* / *vera*. S obzirom na poreklo, među njima se mogu izdvojiti imena koja pripadaju slovenskom fondu fitonima, imena neslovenskog porekla adaptirana slovenskim sufiksima i pozajmljenice. Ovi nazivi nisu bili predmet ozbiljnijih fitolingvističkih rasprava.

Ključne reči: etimologija, fitonimija, onomasiologija, slovenski jezici, grčke i latinske pozajmljenice.

1.0. Botanička identifikacija i deskripcija

Velike površine visokih šuma eumediteranskog i submediteranskog područja pripadaju prirodnom arealu vrsta roda *Pistacia* (L.): *trišlja* (*P. lentiscus*) i *smrdljika* (*P. terebinthus*). To su dve autohtone vrste koje su na Mediteranu oduvek imale značajnu funkciju. Na ovom prostoru je već stolecima manjak svih drvnih sortimenata, te je drvo vrsta ovoga roda, posebno *P. terebinthus*, imalo široku primenu u stolarstvu, strugarstvu i izradi drvenih delova oruđa, zato što je tvrdo, čvrsto i dobro se obrađuje i polira. Pogodno je i za ogrev jer ima smole. U prostoriji u kojoj gori oseća se ugodan miris. Drugi delovi biljaka ovoga roda imali su primenu u hemijskoj industriji, medicini, itd. Ponekad se zbog velike suše i nedostatka druge stočne hrane, u toplijem submediteranu bralo i sušilo lišće kao surogat hrane za ovce i koze. Naročito su se brali još nedozreli plodovi — grozdo-

* Ovaj prilog je rezultat rada na projektu Instituta za srpski jezik SANU „Etimološka istraživanja srpskog jezika i izrada Etimološkog rečnika srpskog jezika“, koji pod brojem 148004 finansira Ministarstvo nauke Republike Srbije.

vi i davali ovcama kao ‘energetska’ hrana. Vrste ovoga roda imaju razgranat korenov sastav i izrazito su kserofitne, dobro podnose siromašna staništa, imaju dobru izbojnu snagu, te su sastavni deo makije i toplijih područja listopadnih panjača. Od ove dve, daleko je poznatija vrsta *P. vera* (*pištač*) koja se na mediteranskom području, pa i šire, uzgaja radi jestivih i vrlo ukusnih plodova. Poreklom je iz Male Azije, odakle je u mediteranske zemlje donesena u novom veku (detaljnije Tolić 2003: 501–508).

2.0. Principi nominacije

U Botaničkom rečniku D. Simonovića zabeleženi su sledeći srpsko-hrvatski nazivi za navedene vrste roda *Pistacia*:

a. *P. lentiscus*: *žvatak, jurevika, kunovina, mastika, mastiks, mrtvik, mrtvika, mrtvica, mrtina, mrča, sakaz, sakaz-drvo, smarca, smarča, smrdelj, smrdljika, smrča, tarslaka, trislja, trišalj, trišlica, trišlja, tršlja, crna mrta, crnomrta,*

b. *P. terebinthus*: *divlji rogač, smardej, smarljika, smrdej, smrdelj, smrdećak, smrdljika, smriča, smrka, smrlj, smrljika, terebint, terpentik, terpentini-drvo, trementina cablo,*

c. *P. vera*: *morski lešnik, orašnici, oraščići, palad, pestak, pistak, pistač, pistacija, pistacijski bademi, pistač, pistaš, pištač, prava tršlja, sirijski orasi, sicilijanski orah, trišalj, trišlja, trišljana.*

2.1. Fitonimi slovenskog porekla

2.1.1. Direktno motivisani nazivi

BILJKA ~ BILJNI PRODUKT

S.-h. *žvatak* (m.) „ime za smolu koja se dobija iz trišlje (biljke *P. lentiscus*)“ (Симоновић; РСА; РЈА) srodno je sa slovenskim *-ica* izvedenicama: s.-h. *živica* zast. „smola“, slč. *živica*, češ. *živice*, polj. *żywica*, gluž. *živica*, dluž. *żywica* „smola“, rus. *живица* „bela omoričina smola; balzam; terpentini“, ukr. *живиця*, blr. *жывіца* „smola“ < psl. **živica* „smola (iz četinavog drveta)“ (Skok 3: 690; Schuster-Šewc 1795–1796). Budući da je ovaj fitonim zabeležen samo jedanput — u botaničkom priručniku K. Crnogorca iz 1882. godine, moglo bi se raditi samo o individualnoj kreaciji, a ne o narodnoj reči.¹

¹ Poznato delo *Природна историја (II део: Ботаника)* Koste Crnogorca, objavljeno u Beogradu 1882. godine, sem poznatih, donosi izvestan broj srpsko-hrvatskih imena biljaka kojih nema u dotadašnjim, a ni i u kasnijim izvorima. Iako su u duhu narodnog jezika, Živojin Jurišić, ugledni srpski botaničar iz prve polovine 20. veka i Pančićev sledbenik, u svom referatu o rukopisu “Botaničar” Koste Crnogorca, stavlja ova imena pod sumnju, pišući “da nisu iz narodnih usta pokupljena” (Prosvetni glasnik 1895, str. 46).

BILJKA ~ MIRIS

Pojava identičnih nominacionih postupaka u različitim jezicima, kako srodnim tako i nesrodnim, uslovljena je s jedne strane istovetnim jezičkim viđenjem objektivne stvarnosti i s druge — procesom kalkiranja. Ova dva principa nominacija u fitonimiji je najčešće teško razgraničiti. Takav problem Bezlaj (3: 275) vidi u sln. *smrdljika* P. terebinthus za koji ne može sa sigurnošću tvrditi da li predstavlja naziv direktno motivisan aromatičnošću biljke ili se radi o kalku nvnem. imena za biljku Juniperus koji se na južnoslovenskom terenu preneo na biljku P. terebinthus. Prema Bezlaju, drugu mogućnost indirektno potvrđuju sinonimna s.-h. imena *smrka* i *smrča* koja „so fonetično primerljiva s poimenovanji za Juniperus in kažejo na prenos, ki ga je tu verjetno spodbudila skupna značilnost obeh fitonimov, tj. smola“. Činjenica da centralna Evropa nije područje na kojem autohtono rastu date biljne vrste — s jedne, te isključivo fonetski razlozi koji su doveli do ukrštanja pomenutih srpsko-hrvatskih designata (o čemu v. niže) — s druge strane, govore u prilog tome da se u slučaju sln. *smrdljika* kao i s.-h. *smrdelj* (m.) P. lentiscus (Belostenec, Poljica u Dalm., RJA), P. terebinthus (Š.), *smrdljika* (f.) P. lentiscus (Симоновић), P. terebinthus (CG, Vuk), *smardej* P. terebinthus, *smrdej*, *smrdecak* (m.), *smarljika* (Š.), *smrljika* (Š.; Stuli, RJA), *smrlj* (m.) (Š.), *šmrljika* (Vuk), pre radi o nezavisnim južnoslovenskim kreacijama sa osnovom **smrd-*, inspirisanim karakterističnim mirisom terpentina (up. Skok 3: 294–295).

2.1.2. Indirektno motivisani nazivi:

Dendronimi motivisani drugim botaničkim nazivom resp. dendronimom nisu česta pojava u narodnim botaničkim nomenklaturama, budući da se radi o lako prepoznatljivom rastinju sa gotovo uvek određenom upotrebom. Njihovi nazivi se najčešće nasleđuju iz ranijih razdoblja ili se preuzimaju kao pozajmljenice. Tzv. prenošenje naziva prisutnije je u nominaciji korova čije se botaničke specifičnosti teže uočavaju, što često dovodi do još jedne, za narodnu korovsku terminologiju karakteristične pojave, koju još Strömberg (1940: 16) naziva 'Verwechslung'. No među s.-h. designatima za biljke iz roda Pistacia, izdvaja se čak pet naziva ovako formiranih. Svi su nastali na temelju percepcije *strictissimo sensu* i u svim slučajevima veza BILJKA ~ DRUGA BILJKA uspostavljena je prema karakteristikama ploda, i to:

a. prema mahunastom izgledu ploda: *jud* (m.) *P. lentiscus* (Hirc 1891: 149, 150–151, 208)², *divlji rògáč* (m.) *P. terebinthus* (BiH, Симоновић; Poljica u Dalmaciji, RJA),

b. prema orašastom semenu: *morski lešnik* *P. vera* (Симоновић), *italijanski lešnjačec* (Patačić, Vajs 2003: 138), *pistacijski bademi* (Симоновић), *orašnici*, *orašćići* (Š.), *sirijski orasi*, *sicilijanski orah* (Симоновић), *oreh egiptomski* (Belostenec, Vajs l. c.); up. češ. *pistáciové oríšky*, *rajské oríšky* (Rystonová 1996), polj. *orzszki pistakowe* (Š.).

2.2. Neslovenski fitonimi adaptirani slovenskim sufiksima i pozajmljenice:

S.-h. *jùrevika* (f.) RJA beleži u značenju „vrsta mrtine, smrče, koja šiba u vis, a mrtina se grana. U jurevike list je samac, rjeđi nego u mrtine, i od nje se vršve pletu“ (Makarska). Akcenatsku dubletu *jurèvika* potvrđuje PCA. Skok (1: 787) donosi oblik *jùrovika* „šumsko drvo mirta“ (Lumbarda, Smokvica, Korčula) i pomišlja na vezu s.-h. fitonima sa gr. μύρτος > lat. *myrta*, *murta*, **murtea*. Glasovna struktura s.-h. imena doista upućuje na grčki predložak, ali ne na onaj na koji Skok pomišlja. Naime, glasovno bliže stoje im ngr. nazivi ὄροβος (ò) „víka“, ρόβη (ή), ρόβι (τό) „víkova čечевица (разновидность)“ (Хориков/Малев). Liddell/Scott upoređuju gr. ὄροβος „bitter vetch, *Vicia ervilia*“ sa gr. ἐρέβινθος (ò)³ *Cicer arietinum* i lat. *ervum* V. *ervilia*. Stgr. fitonime ὄροβος C. *arietinum*, V. *ervilia* i ἐρέβινθος C. *arietinum* takođe dovode u vezu Frisk (2: 424; 1: 542) i Chantraine (3: 824–825, 1: 366) i obojica ih prosuđuju kao pozajmljenice iz nepoznatog, verovatno istočnomediteranskog jezika. Ngr. ὄροβος ušlo je u većinu balkanskih jezika: s.-h. *uròv* „vrsta ploda od nekakve biljke kao grahorice koju više tamošnji narod ne seje“ Kosovo (Елезовић 2: 394, up. Skok 3: 548), mak. *уров* V. *ervilia* (Симоновић), bug. *оров* „раст. *Vicia cracca* и негов плод“, *урòв*, dij. *ров* „фий“ (БЕР 4: 926), alb. *urof*, *urov* V. *ervilia* (FEB). S.-h. fitonimi *jùrevika* / *jurèvika* / *jùrovi-*

² Ovo ime nije potvrđeno ni u PCA ni u RJA. Fitonimi *juda*, *judino drvo*, *judino stablo*, *judić*, *judič* jesu designati za drvo *Cercis siliquastrum* (< lat. *arbor Judae*, up. češ. *Jidášův strom*, polj. *Judaszowe drzewo*, rus. *йудино древо*, nem. *Judasbaum*, itd., up. Machek 1954: 117). Oblik maskulinuma *jud* nastao je verovatno prema deminutivu *judić*.

³ Stgr. ἐρέβινθος > helen. ἐρεβίνθιον, srgr. ρεβίθι, ροβίθι (> s.-h. *revitov* adj. “koji pripada revitu, tj. biljci, koja se još zove cicer, cič, čič; lithospermum arvense, *lathyrus sativus*” Šulek, RJA, *revitovъ ciceris*, *revinъ cicer* Miklošič, RJA, stgr. *ревитово зръно* 15. vek, Jagić 1878: 85, up. Skok 3: 134) > ngr. ρεβίθι (τό) C. *arietinum* (plod), ρεβιθιά (ή) C. *arietinum* (drvo), ροβίθι (τό) C. *arietinum* (plod), ροβιθιά (ή) C. *arietinum* (drvo) (AKNE; Хориков/Малев).

⁴ O sufiksu *-ika* u službi botaničkog sufiksa u srpsko-hrvatskom jeziku, v. Ђокић 2003.

ka iz južne i srednje Dalmacije formalno se mogu svesti na isti grčki predložak, koji je u srpsko-hrvatskom jeziku bio adaptiran jednim od najfrekventnijih sufikasa u srpsko-hrvatskoj narodnoj botaničkoj nomenklaturi — sufiksom *-ika*⁴. Ostaje još objasniti semantički pomak *V. ervilia* → *P. lentiscus*. Biljka *V. ervilia* se gaji na čitavom Mediteranu, a naročito u Grčkoj, Italiji i Španiji. Poreklo ove biljne kulture datira još iz kamenog doba, ali antička književnost pruža dosta nepouzdanе podatke o njoj, budući da su se imena *orobos*, *erebinthos* i *ervum* koristila da označe i druge biljne vrste (iste porodice — Papilionaceae): Cicer, Lens, Pisum i *Lathyrus sativus* (Hegi 1924). Prisustvo homonimijske polisemije očituje se i u njihovim srpsko-hrvatski nazivima, a uslovljeno je sličnim botaničkim obeležjima jednako imenovanih biljaka, što nesumnjivo potvrđuju njihovi botanički deskripti:

Vicia ervilia	Cicer (arietinum)	Lens [= <i>Ervum lens</i>]	Pisum	<i>Lathyrus</i> sativus
Grah-hromac (Š.), lećak (Vuk)	bijeli (slani) grah (Š.), rogačica (Vuk)	leća, rogačica (Vuk)	divlji grašak (ji.Srbija, Симоновић)	Graj (PCA)

To se pak ne može tvrditi i za biljku *P. lentiscus* koja pripada sasvim drugoj botaničkoj porodici (Anacardiaceae) te se s toga uzroci za pojavu identične nominacije ne mogu tražiti čak ni u odsustvu specifičnih, tj. dovoljno razlikovnih obeležja ovih biljaka. Drugim rečima, ne možemo govoriti ni o pojavi homonimijskog generalizovanja. Motivi za pojavu ‘prenošenje naziva’ moraju onda ležati na sasvim drugoj strani. Znači li onda to da je s.-h. *jurovika* možda indirektno motivisan naziv? Kod indirektno motivisanih naziva motivaciono obeležje koje ukazuje na asocijativnu vezu BILJKA ~ DRUGA REALIJA bazira se na nekoj od njihovih zajedničkih oznaka. I doista, deskripti u botaničkim priručnicima ukazuju na upadljive morfološke sličnosti mahunastih plodova biljaka iz porodice lepirnjača (Papilionaceae) i vrsta roda *Pistacia* (v. Hirc 1891: 150). Dakle, asocijativna veza BILJKA ~ DRUGA REALIJA lako se uspostavlja; uz to treba napomenuti da je u našem slučaju motivacija bila uslovljena i samom tvorbom: naime, naziv *jurovika* mogao bi se uzeti kao dobar primer upotrebe sufiksa *-ika* u modifikacijskoj funkciji, tj. funkciji označavanja biljne vrste drugog roda ili porodice koja je zbog specifičnog zajedničkog obeležja asocijativnim putem povezana sa biljkom koju determiniše motivna reč⁵.

Prema Vinji (2: 130) s.-h. nazivi *lanjstik* (m.) *P. lentiscus* (Lošinj), *lanštik* (Cres) predstavljaju narodne reflekse lat. *lentiscus* „Mastixbaum“

⁵ V. napomenu br. 3.

nepoznatog porekla (v. Ernout/Meillet; DELI 3: 663); bliže latinskom prototipu stoji s.-h. *lantisk* zabeleženo na Rabu, Božavi, Molatu, Olibu i Cresu. Da se lat. ime javlja i kao *GLOSSA LATINITATIS NORICI* svedoči sln. *lantisk* (Kranj, Š.). S.-h. *lantisk* Skok (2: 268) tumači kao pozajmljenicu iz it. *lentisco*, *lentischio*, sa *an* < *en* kao u *lancun*. Zapadnoslovenska imena (češ. *lentišek*, *lentyšek*, *řečík lentišek*, *řečík lentiškový* (Rystonová 1996) i polj. *lentyszek* (Pažderski 2002) ušla su iz latinskog preko književnog jezika (up. Sławski 4: 157).

U PCA s.-h. *màstika* (f.) potvrđeno je u sledećim značenjima: a. biljka trišlja, P. *lentiscus*, b. smola, beložuta smola, smola trišlje, c. rakija aromatizirana mastikom. Kao naziv za drvo (odatle i kao naziv za uljano-smolastu supstancu koja se dobija zarezivanjem kore) s.-h. *mastika* zabeleženo je još u poznatom latinskom rukopisnom kodeksu lekovitog bilja N. Roccabonelle *Liber de simplicibus Benedicti Rinij, medici et philosophi Veneti* (Š; Šugar 2002: 50). Ime se tumači kao pozajmljenica iz it. *mastica* (Skok 2: 384). Ovaj naziv je i danas u upotrebi ali se najčešće primenjuje na piće — mastiku, a ne na biljku. U tom značenju reč je pozajmljena iz gr. $\mu\alpha\sigma\tau\acute{\iota}\chi\alpha$ posredstvom turskog *mastika* „raki flavored with mastic“ (Redhouse 736; Skok l. c.), up. bug. *маслика* „vrsta rakije“ (БЕР 3: 681), rum. *mastică* „id.“ (Tiktin 2: 608), arum. *măstică* (Papahagi 670), alb. *mastikë* (FShS 545). Oblici sa *-h-*, stsrp. *mastihь* „smola“, *mastiha* (D. Obradović), top. *Mastihni dub* (Mačva), pozajmljeni su neposredno iz gr. $\mu\alpha\sigma\tau\acute{\iota}\chi\eta$ (Skok l. c.), up. bug. *масмх* „vrsta leka“ (?) (БЕР 3: 681), rum. *mastihă*, arum. *măstihă* Papahagi l. c., alb. *mastih* (Meyer 262). S.-h. *màstiks* (m.) „smola (knjiž., Elezović, PCA); biljka P. *lentiscus* (knjiž., PCA; Orfelin, Š.); vrsta rakije (PCA)“ i *mastik* (zast.) „biljka P. *lentiscus* (knjiž., PCA); vrsta rakija (Sremac, PCA)“ prema Skok (l. c.) potiču od lat. *mastix*.

Gr.(-lat.) reč ušla je i u druge slovenske jezike različitim posredstvom: sln. *mastika* P. *lentiscus*, *mastik*, *mastix* (18. v.) (Bezljaj 2: 170), slč. *mastix* (ЭСУМ 3: 409), češ. *mastix*, *mastyx* (*pryskyřice*), *mastixová pryskyřice*, *mastixový strom*, *řečík mastikový* (Rystonová l. c.), polj. *mastyksowy* (*drzewo*) (Pažderski l. c.), *mastyka*, *mastyks* (ЭСУМ l. c.), stpolj. *mastyk*, *mastyka* „смола фісташки“ (Сабадош 1996: 84), gluž. *mastiks* (ЭСУМ l. c.), rus. *маслика* P. *lentiscus* (Анненковъ), „mast; smola“, струс. *маслика* (Фасмер 2: 579), *маслига* „id.“ (ЭСУМ l. c.), ukr. *мастика*, *мастикъ* (17. век), *масти(к)сь*, *мастихва*, *мастиха* (18. век) (Сабадош 1996: 84; ЭСУМ l. c.), blr. *масцика* „смола“ (ТСБМ 3: 119).

Da se naziv za drvo *Myrtus communis* — *mrt*a (f.) javlja u srpsko-hrvatskoj fitonimiji i kao hiperonimski naziv (poput lat. *nux* ili *ficus*) resp. generički naziv koji služi da označi određenu grupu rastinja sa sličnim botaničkim svojstvima, nesumnjivo svedoči njegova upotreba uz kvalifikativ *crna*

u funkciji designata za biljku *P. lentiscus*: *crna mrta* (Š.), up. takođe složenicu *crnomrta* (Stuli, Š.). Fitonim *mrta* *M. communis* ubraja se u dalmato-romanske leksičke ostatke (< lat. *myrta* < gr. μύρτος) (Skok 2: 471–472). Sličnost između dva drveta uočljiva je već na prvi pogled te otuda ne čude i ostali homonimni nazivi: *mrtina*⁶ (Stuli, Š.), *mrča* (Š.) (< dalm.-rom. **myrtea*, v. Skok l. c.) i *smarča*⁷ (Š.). Ukrštanje sa nazivom za drvo *Juniperus* opravdano je samo zbog glasovne sličnosti: *smrča*, *smarča* *P. lentiscus*, *smriča*, *smrka* *P. terebinthus* (Š.). Oblike *mrtvik* (m.), *mrtvika* (f.) (Š.), *mrtvina* (Stuli, Mikalja, Š.) Skok l. c. vezuje za lat. *myrta* (prema deklinaciji *buky*, *bukьve*). Autori ЭССЯ (21: 144) ih, semantički i onomasiološki sasvim neopravdano, zajedno sa sln. *mrtvika* *P. lentiscus*, izvode od prideva **mьrtvь*. Ove likove je pak najlakše objasniti kako sa fonetske tako i sa semantičke strane ako se pođe od lat. imenice *u*-deklinacije *myrtus*, *-us* (-i) f.

Latinsko ime *pistācium* odnosi se na plod stabla prave trišlje (*P. vera*). Naziv je preuzet iz gr. πιστάκιον orijentalnog porekla (André 253; Carnoy 226; Frisk 2: 544). Likovi sa osnovom *pest-* u istom značenju potvrđeni su još oko 700. god. u Francuskoj: *pestacias tantas* (FEW 8: 597). S.-h. *pestac* (m.), *pestača* (f.) (Vitezović, Vajs 2003: 138) direktni su nastavljači ovog lat. oblika (Vajs l. c.). Likove sa finalnim *-k*, *pestak* (m.) (Stuli, RJA) i *pistak* (Š.), Skok (2: 664) prosuđuje kao grecizme. Rocabonellin *pestak* zbog grafije *pestach* dopušta i čitanje *pestač* (Š.; Šugar 2002: 51; Vajs l. c.)⁸. Preko latinskog jezika gr. reč ušla je u zapadnoslovenske jezike: češ. *piskacie*, *pistací*, *pistácie* (Rystonová 1996), polj. *pistacja* (Pažderski 2002), a posredstvom Turaka (tur. *fistik* preko ar. *fustuq*, Räsänen 145) širi se u sve jezike Balkana: s.-h. *fustuk* (Škaljić 286), bug. (*непсуї-ски*) *фьстѣкъ* (МББР; Младенов), rum. *fistic* (Borza 131; Tikin 2: 168), alb. *festék* (Meyer 104) i ngr. φιστίκι (ΛΚΝΕ) odakle u arum. *fistike* (Paparagi 460) i alb. *fistiké* (< ngr. φιστικιά, Meyer l. c.). Prema Vasmeru rus. *фистáшка*, sudeći prema inicijalnom *-f-*, verovatno potiče iz turskog, ali je morfološki pod uticajem fr. *pistache* (iz it. *pistacchio*) (Фасмер 4: 197), up. ukr. *фісташка* (Сабадош 1996: 84), blr. *фіста́шка* „паўднёвае пладовае дрэва з перыстымі лістамі сямейства сумахавых; Ядомы плод гэтага дрэва, які мае форму невялікага арэха“ (ТСБМ 5: 137).⁹

⁶ O proširenju *-ina* v. Vajs 2003: 91.

⁷ Za inicijalno *s-* Skok (2: 471–472) upućuje na isto.-rom. *zmirtule* “mirto”.

⁸ Zast. *puštek* m. (Tanzlingher, Vajs 2003: 138), *puštaći* m. pl. (Skok 2: 664) verovatno ide zajedno sa *pestak*, *pistak*.

⁹ Istoj grupi pripadaju i s.-h. fitonimi *dahvina* (f.) i *dahvin* (m.) *P. vera*, koje je zajedno sa sinonimnim *tučivaj* i *hršnjak* zabeležio Tanzlingher, a danas nijedan od navedenih

S.-h. *sakaz* (m.) „smola trišlje (biljke *P. lentiscus*)“ (Симоновић), *sàkaz* Kosovo (Елезовић 2: 195), *sàkrz* „vrsta rakije“ Bosna (Škaljić 544) ubraja se u balkanske turcizme iz botaničke terminologije (< tur. *sakız* „smola“, Skok 3: 190), up. bug. *sakъzъ* *P. lentiscus* (МББР), rum. *sacî'z* „1. kolofonijum, 2. smola, 3. *Sacîz* ostrvo Hios“ (Tiktin 3: 346), arum. *să-cî'ze* kolofonijum (Paparagi 917), alb. *sakëz* „smola; žvakaća guma“ (FShS 842; Meyer 377). S.-h. polusloženica *sakaz-drvo* *Pistacia lentiscus* (Симоновић) nastala je najverovatnije kalkiranjem tur. *sakız ağacı* (TBAS), up. bug. *sakъzно дрво* „id.“ (МББР).

U osnovi s.-h. imena *terpentik* (m.) (Š.; Stuli, RJA) i *terpentin-drvo* (n.) (Симоновић) *P. terebinthus* leži nemački predložak *Terpentin*, a u složenici *trementine cablo* n. „id.“ (Dalm., Š.) — it. *trementina* (Skok 3: 496). Arhetip oba predloška je lat. pridev *terebinthīnus* (< gr. *τερέβινθος*). Gr.(-lat.) reč ušla je i u druge balkanske i slovenske jezike: bug. *теребен-тово дрво* *P. terebinthus* (МББР), rum. *terebință, terebînt*, zast. *terbentina, terpentin, trementin, trimintin, trimintim, termentin* (Tiktin 3: 642), alb. *terebință, terpentinë* (FShS 931), tur. *tereminti* (Meyer 1893: 35), češ. *terpentin*, stčeš. *terebinčina* (Holub/Kopečný), polj. *terpentynowy (drzewo)*, rus. *терпентинное дерево* (МББР).

2. 3. Fitonimi nepoznate motivacije:

S.-h. ime *kostilj* (m.) zabeležio je Hirc (1891: 151): „U primorju imao bi rasti i kostilj (*P. lentiscus*), koji je ti južnoj Istriji oko Pulja veoma običan. Reichenbach (Flora. german. excurs., br. 1043) navadja kostilj za Rieku, a po njem i Ana Marija Smithova, nu smo ga tu i droguda po primorskih krajevih badava tražili“. Budući *ἄπαξ λεγόμενον*, reč nema solidnu osnovu za etimologisanje.

S.-h. naziv *kunovina* (f.) u značenju *P. lentiscus* zabeležio je Šulek, a potvrdu je preuzeo iz poznate Dalmatinske flore R. Visianija¹⁰. Ako je vokal *u* nastao od sonantnog *l*, tj. od nulskog stepena psl. **klenvъ* (vrlo raspravljane etimologije, up. Skok 2: 92; Bezlaj 2: 40; ЭССЯ 9: 194–195),

naziva više nije u upotrebi (Vajs 2003: 138; za etimologiju v. Skok 1: 371). Ime je preneto sa biljke *Myristica moschata* zbog sličnog izgleda semena.

¹⁰ Poznato delo R. Visianija *Flora Dalmatica sive enumeratio stirpium vascularium quas hactenus in Dalmatia lectas et sibi observatas descriptis, variorumque iconibus illustravit* izašlo je u tri dela (Leipzig 1842, 1847, 1852) i tri dodatka (*Supplementa Florae Dalmaticae*) od kojih je prva dva štampao Visiani (Venecija 1872, 1877), a treće postumno P. A. Saccardo (1882). Važnost ovog dela leži prvenstveno u tome što je Visiani njime udario čvrste temelje poznavanju flore Dalmacije (što su iskoristili J. K. Schlosser i Lj. Vukotinović u sastavljanju *Florae Croaticae* (1869) i otvorio niz taksonomskih problema koji ni do danas nisu izgubili na aktualnosti.

postupak prenošenja naziva onomasiološki bi bio opravdan zbog mahunastog izgleda ploda.

O s.-h. imenu *palad* m. (f.?) *P. vera* (Š; RJA) nema pomena u dosadašnjoj etimološkoj i fitolingvističkoj literaturi. S obzirom na činjenicu da se svi s.-h. nazivi¹¹ za *P. vera* kao i sam latinski naziv *pistacium* odnose na plod stabla ove biljke, istu onomasiološku motivaciju možemo tražiti i u fitonimu *palad*. U tom slučaju, po formi i sadržaju izraza, bliski ovom fitonimu stajali bi apelativi (takođe etimološki nejasni) *palika* (f.) „grozd, bjam, rogač i svaki drugi plod koji ostane na stablu i poslije berbe“ Vis (Roki-Fortunato), *poľik(a)* (m./f.) „Nachlese, Nachernte“ (ČDL), *paľike* pl. tant. „berba maslina koje su ostale nakon redovnog branja“ (Vuković). Naziv bi dakle mogao biti formiran prema komušini resp. mahunarki, a u vezi sa glagolom **pelti*.

S.-h. naziv *tršlja* (f.) *P. lentiscus* (Mikalja, Belostenec, Vitezović, Bela, Stuli, Vuk iz Dubr., RJA) potvrđen je u više fonetskih i tvorbenih varijanata i na širokom arealu: *trišlja* *P. lentiscus* / *vera* (Š.; Симоновић), *trislja* *P. lentiscus* (Š.), *trišalj* (m.) *P. lentiscus* / *vera* (Š.; Симоновић), *trišljana* *P. vera* (Симоновић), *trišlica*, *tarslaka* *P. lentiscus* (Š.). Skok (3: 510) pominje fitonim *tršljika* s.v. *fst*¹, gde završetak *-ljika* (neubedljivo) tumači analogijom prema nazivu *smrdljika*. Od ostalih slov. jezika javlja se još u sln. *trišlja* *P. lentiscus* (SSKJ 5: 178) i češ. *tryšla* „id.“ (Š.; RJA; Jungmann 4: 664). Fitonim je neprozirne formalne i semantičke strukture i zahteva opširniju fitonomastičku raspravu.

Literatura:

- André** — J. André, *Lexique des termes de botanique en latin*, Paris 1956.
Borza — A. Borza, *Dicționar etnobotanic*, București 1968.
Carnoy — A. Carnoy, *Dictionnaire étymologique des noms grecs de plantes*, Louvain 1959.
FEB — *Fjalor i emrave të bimëve*, Tiranë-Prishtinë 2003.
FEW — W. v. Wartburg, *Französisches etymologisches Wörterbuch I–XXI*, Tübingen 1948-Basel 1965.
Hegi 1924 — G. Hegi, *Illustrierte Flora Mitteleuropas*, DE Translation from: *Illustrierte Flora von Mittel-Europa* (Hegi, 1924). Vol. IV *Vicia* Hegi & Gams (1924), www.general.uwa.edu.au/u/enneking/HEGI.htm.
Hirc 1891 — D. Hirc, Pogled u floru hrvatskoga Primorja s osobitim obzirom na šumsko drveće i grmlje, *Šumarski list* XV/4, Zagreb, 107–208.
Jagić — V. Jagić, Opisi i izvodi iz nekoliko južno-slovenskih rukopisa. XVI. Sredovječni liekovi, gatanja i vraćanja. *Starine JAZU*, knj. 10, Zagreb 1878, 81–126.

¹¹ Izuzimamo odavde fitonime *prava tršlja*, *trišalj*, *trišlja*, *trišljana* nejasne etimološke strukture.

- Meyer 1893** — G. Meyer, *Türkische Studien. I.* In: Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Band 128, Wien 1893.
- Pažderski 2002** — http://rastko.org.yu/rastko-pl/jezik/dvpazdjerski-recnik/index_1.php.
- Räsänen** — M. Räsänen, *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türkssprachen*, Helsinki 1969.
- Roki-Fortunato** — A. Roki-Fortunato, *Knjiga Viškog Govora*, Toronto 1997.
- Rystonová 1996** — http://www.darius.cz.archeus/BB_index.html.
- Strömberg 1940** — R. Strömberg, *Griechische Pflanzennamen*, Göteborg.
- Šugar 2002** — I. Šugar, I. Gostl, K. Hazler-Pilepić, *Hrvatsko biljno nazivlje*, Zagreb 2002.
- Šulek** — B. Šulek, *Imenik bilja*, Zagreb 1879.
- TBAS** — T. Baytop, *Türkçe bitki adlari sözlüğü*, Ankara 1994.
- Tolić 2003** — I. Tolić, *Gospodarske i druge vrijednosti vrsta roda pistacija*, *Šumarski list*, Zagreb 2003/9–10, 501–508.
- Vajs 2003** — N. Vajs, *Hrvatska povijesna fitonimija*, Zagreb 2003.
- Vuković** — S. Vuković, *Ričnik selaškega govora*, Split 2001.

*

- Анненковъ** — Н. Анненковъ, *Ботанический словарь*, Москва 1859.
- Ђокић 2003** — М. Ђокић, *Српско-хрватски фитонимски дериваџи на -ика у индоевропском контексту (са посебним осврћом на семасиологију назива за даје биље у класичним језицима)*, Београд [magistarski rad u rukopisu].
- МББР** — *Материали за български ботаничен речник*. Събрани от Б. Давидов и А. Авашев. Дополнени и редактирани от Б. Ахтаров, София 1939.
- Сабадош 1996** — I. В. Сабадош, *Формування української ботаничної номенклатури*, Ужгород 1996.

Maja R. Kalezić (Belgrade)

**Serbo-Croatian names for plant species from genus Pistacia L.
(an etymological note)**

S u m m a r y

The paper deals with Serbo-Croatian names for three plant species that belong to the genus *Pistacia* L., mostly native to the Mediterranean region: *P. lentiscus* / *terebinthus* / *vera*. The aim is reconstructing the denomination process for each of these designations, reconsidering some of the already proposed etymologies and proposing new ones for those names that have never been systematically discussed in former phytonomastical researches.

maja.djokic@sanu.ac.yu